

РОЗДУМИ НАД ПРОЧИТАНИМ

УДК 330.865:65

В. М. ГРАНАТУРОВ,
*доктор економічних наук,
професор кафедри управління проектами та системного аналізу,*
І. А. КОРАБЛІНОВА,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії*

Одеська національна академія зв'язку імені О.С. Попова

КОНЦЕПЦІЯ "ЧОРНОГО ЛЕБЕДЯ": СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ЗАСТОСОВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ БІЗНЕСІ

Розглянуто основні положення концепції "Чорного лебедя". Показано, що характер викладеного матеріалу і його аргументація не завжди є досить переконливими, часто є суперечливими, пропозиції містять "перепакуння" відомих ідей. Висловлено думку про те, що праця не містить чогось нового, і питання про віднесення її до наукової теорії є, щонайменше, дискусійним.

Ключові слова: випадковість, невизначеність, рідкісні події, закон розподілу ймовірностей, концепція, стратегія, застосування.

V. M. GRANATUROV,
*Doctor of Econ. Sci.,
Professor of the Department of Project Management and System Analysis,*
I. A. KORABLIKOVA,
*Cand. of Econ. Sci.,
Assistant Professor of the Department of Economic Theory*

Odesa National Academy of Telecommunications named after O.S. Popov

THE CONCEPTION OF "BLACK SWAN": CONTRADICTIONS AND APPLICABILITY IN THE MODERN BUSINESS

The foundations of the "Black Swan" concept are considered. It has been shown that the nature and argumentation of the issue presented are not always convincing enough, are often contradictory, and proposals include repackaging of known ideas. It was opined that the work does not contain anything new, and the question of attributing it to the scientific theory is at least a debatable one.

Keywords: randomness, uncertainty, rare events, law of probability distributions, concept, strategy, application.

© Гранатуров Володимир Михайлович (Granaturov Volodymyr Mykhailovych), 2017; e-mail: vmgrant@ya.ru.

© Кораблінова Ірина Анатоліївна (Korablinova Iryna Anatoliivna), 2017; e-mail: korablinova.irin@gmail.ru.

У сучасному світі складно досягти простоти,
адже вона суперечить світогляду людей,
які шукають складнощі, щоб
хоч якось виправдати свою роботу.

Н. Талеб

Глобальні трансформаційні процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку світової економіки, значним чином впливають на організацію діяльності підприємств, призводять до появи в них нових проблем, які вимагають теоретичного осмислення і розробки практичних рекомендацій для їх вирішення. Однією з таких проблем, викликаних трансформаційними процесами, є формування нових конкурентних умов діяльності суб'єктів господарювання, що вимагає розробки і впровадження тих форм і методів забезпечення конкурентоспроможності та постійного коригування конкурентної стратегії суб'єктів господарювання, які відповідають цим умовам. Як наслідок, останні роки характеризуються появою в західній науці теорій, які, на думку їх авторів, є новим підходом до вирішення проблеми формування і реалізації конкурентних стратегій підприємства. Наприклад, у праці “Сучасні концепції розвитку компаній: pro et contra” викладено нашу точку зору на найбільш відомі з них – стратегії “Блакитного океану” і “Бізнес у стилі фанк” [1].

Таким чином, **мета статті** – розглянути одну з популярних праць, яка опосередковано присвячена проблемі пошуку стратегій бізнесу в сучасному світі, інструментарію, який використовується у процесі її розробки та реалізації. Йдеться про книгу Н. Талеба “Чорний лебідь. Під знаком непередбачуваності” [2]. За висновком міжнародної консалтингової компанії “Bloomberg”, її автор перетворився на фігуру, чий вплив поширюється за межі фінансового світу. Книга була опублікована у 2007 р. і 17 тижнів перебувала у списку бестселерів за версією “New York Times”. Сьогодні вона перекладена 31 мовою, і з моменту виходу у світ її супроводжувала велика кількість як позитивних відгуків, так і різкої критики.

Причиною, яка спонукала нас звернутися до цієї праці, є новий сплеск інтересу до неї, викликаний відвідуванням автора у жовтні 2016 р. України і проведенням ним семінару “Чорний лебідь: перемагати і вигравати у світі хаосу” [3]. Тривала і серйозна підготовка до цього заходу включала поширення ідей Н. Талеба через соціальні мережі, коворкінгові простори та інші технології соціальної взаємодії, які використовуються сьогодні в маркетингу. Основне посилення маркетингового просування цієї книги полягало в тому, що автор ділиться власною **методологією** досягнення успіху в сучасних непередбачуваних умовах, порушуючи проблему впливу тих чи інших подій на наше життя. Головна думка зводиться до твердження, що винятковий вплив на суспільство та історію в цілому справляють рідкісні, несподівані, надзвичайні події, які неможливо передбачити (ми не можемо передбачити непередбачуване, адже тому воно і зветься непередбачуваним), але до яких треба бути завжди готовими.

Ця книга про невизначеність. У ній Талеб ставить знак рівності між невизначеністю і надзвичайною подією [2, с. 20]. Такі непередбачувані, надзвичайні події, які перекручують усі розрахунки і докорінно змінюють усі існуючі уявлення, автор називає “Чорним лебедем”. Приводом і обґрунтуванням такої назви слугувала історія чорних лебедів. До відкриття Австралії впродовж тисячоліть

усталеною думкою (яка практично робить її аксіомою) було те, що лебеді бувають тільки білими. Виявлення в Австралії чорних лебедів показує, що "однеєдине спостереження може перекреслити аксіому, виведену впродовж декількох тисячоліть" [2, с. 9], а "великий масив даних ще нічого не підтверджує, але поодинокий випадок здатний усе спростувати" [2, с. 459].

Як стверджує автор, "те, що ми називатимемо "Чорним лебедем" (з великої літери), — це подія, яка має такі три характеристики. По-перше, вона є *аномальною*, тому що ніщо в минулому її не віщувало. По-друге, вона має величезну силу впливу. По-третє, людська природа примушує нас вигадувати пояснення тому, що сталося, після того, як воно сталося, роблячи подію, яка спочатку сприймалась як сюрприз, з'ясованою і передбачуваною" [2, с. 10].

Перш ніж викладати суть цієї праці та наше ставлення до неї, розглянемо, як сам автор формулює її цілі та завдання.

"Основна мета всієї моєї книги — перевернути традиційну логіку з ніг на голову і продемонструвати, наскільки вона є непридатною для нашого нинішнього складного і дедалі більш *рекурсивного* середовища. <...> У цьому (глибоко особистому) есе я роблю зухвалу заяву, яка суперечить багатьом нашим розумовим звичкам. Вона полягає в тому, що світом рухає аномальне, невідоме і малоймовірне (малоймовірне з нашої нинішньої, неосвіченої точки зору). <...> Я йду ще далі і (як це не прикро) стверджую, що, незважаючи на прогрес і приріст інформації — або, можливо, *через* прогрес і приріст інформації — майбутні події є дедалі менш передбачуваними, а людська природа і суспільствознавчі "науки", судячи з усього, намагаються приховати від нас цей факт" [2, с. 16, 26].

Отже, в основі концепції автора лежить існування двох якісно різних видів випадковостей, коли перша не залежить від крайнощів, а друга, навпаки, — перебуває під їх сильною дією, перша не породжує "Чорних лебедів", а друга — породжує [2, с. 376]. За визначенням Талеба, перший вид випадковостей об'єднано під назвою Середньостан — "область, де править посередність і де не є частинами приголомшливі успіхи або провали. Жодне окреме спостереження не може помітно вплинути на сукупну величину" [2, с. 472]. Другий — під назвою Крайнестан — "область, в якій одне спостереження може сильно вплинути на підсумок" [2, с. 470]. За його твердженням, "сучасний світ, будучи Крайнестаном, цілком залежить від рідкісних — у край рідкісних — подій" [2, с. 115].

Відповідно, існують два підходи до їх вивчення і використання. Перший припускає, зосередившись на відомому і повторюваному, що треба виключити екстраординарне і сконцентруватися на нормальному. Основа вивчення цього виду випадковості — розподіл Гауса та його "нормальна крива". Як зазначає автор, «...традиційне гаусове дослідження світу розпочинається з фокусування на звичайному, і лише потім, як щось побічне, розглядаються винятки, або так звані "викиди"» [2, с. 376]. Другий підхід, прибічником якого є автор книги, за основу бере виняткову подію, а звичайне вважає другорядним.

Значна частина книги присвячена критиці існуючих підходів до вивчення і використання першого виду випадковостей, а також "майже всіх представників так званих суспільних наук, які ось уже більше століття тішать себе неправдивою надією, що їх методами можна виміряти невизначеність. Застосування неконкретних наук до проблем реального світу дає сміхотворний ефект. Мені довелося бачити, як це відбувається у сфері економіки і фінансів" [2, с. 11]. Талеб вважає, що "майже все в

суспільному житті впливає з рідкісних, але пов'язаних між собою потрясінь і стрибків, при цьому майже всі соціологи займаються дослідженням “норми”, ґрунтуючи свої висновки на кривих нормального розподілу, які мало про що говорять. Чому? Тому що ніяка крива нормального розподілу не відображає – нездатна відобразити – значних відхилень, але при цьому вселяє в нас неправдиву впевненість у перемозі над невизначеністю. У цій книзі вона фігуруватиме під назвою ВІО – Визначний Інтелектуальний Обман” [2, с. 20–21]. Н. Талеб прагне “не просто розкритикувати “гаусову криву” і помилки статистики, але й “платонізуючих” учених, які просто не можуть не обманювати себе всілякими теоріями. Я хочу “сконцентруватися” на тому, що має для нас реальне значення. Щоб жити сьогодні на нашій планеті, треба набагато більше уяви, ніж нам відпущено природою. Ми страждаємо від браку уяви і заглушаємо її в інших” [2, с. 25].

Слід зазначити також, що він критикує не тільки представників гуманітарних наук (найчастіше економістів), але також фізиків, математиків, учених, які займаються проблемами статистики, і всіх тих, хто пов'язаний з плануванням і прогнозами. Перепало також і Нобелівському комітету, і лауреатам Нобелівської премії: “Для комітету стало звичкою видавати премії пам'яті Нобеля тим, хто “упорядковує” процес за допомогою псевдонауки і шахрайської математики. <...> Нобелівський комітет міг би перевірити моделі Шарпа і Марковича – вони працюють як зілля знахарів, що продається через Інтернет, – але, здається, ніхто у Стокгольмі про це не подумав” [2, с. 436, 437]. **Зазначимо, що будь-якого доказу для обґрунтування цих висновків автор не дає.**

Найбільш непримиренною є позиція Талеба щодо гаусівського розподілу як інструменту, який лежить в основі будь-якого статистичного дослідження. На нашу думку, він надмірно критикує його від першого до останнього розділу. Наведемо деякі цитати на цю тему.

Іронізуючи з приводу роздумів Р. Познера про статистику, викладених у книзі “Катастрофа: ризик і реакція”, Талеб стверджує, що він, як і багато інших, вірить, що статистика – наука, а не обман [2, с. 382].

«Якщо колись у коледжі вам довелося прослухати (нудний) курс лекцій із статистики, і ви не зрозуміли майже нічого з того, чим так захоплювався професор, якщо ви так і не з'ясували, що таке стандартне відхилення, не засмучуйтеся. Поняття стандартного відхилення є безглуздом поза Середньостаном. ... Стандартні відхилення не існують поза “гаусіаною”, а якщо й існують, то вони не важливі і мало що пояснюють. ... Є інші поняття, які майже нічого не означають поза “гаусовою ситуацією”, – *кореляція* і, ще гірше, *регресія*. Але вони глибоко ввійшли в наші методи; у будь-якій діловій розмові неодмінно почуєш слово *кореляція*. <...> Ця химера, що називається “гаусовою кривою”, або “гаусіаною”, створена була не Гаусом. Так, він працював над нею, але як математик-теоретик, не застосовуючи її до облаштування нашої реальності, як це роблять учені із статистичним поворотом розуму” [2, с. 380, 382]. При цьому, посилаючись на Г. Харді [4], він наводить таку його думку, з якою повністю згоден: «“Справжня” математика “справжніх” математиків, таких як Ферма, Ейлер, Гаус, Абель і Рیمان, майже повністю “марна” (що є правильним не лише для “чистої”, але й для “прикладної” математики. <...> Одним із злісних шкідників у розвитку думки потрібно вважати зовсім не Гауса, а Кетле», який “побачив гармонію у кривій нормального розподілу” [2, с. 382, 383]. “Концепція Кетле була дуже вчасною для ідеологів того часу, які саме

жадали чого-небудь подібного. Ви тільки погляньте на список його сучасників: Сен-Сімон (1760–1825), П'єр Жозеф Прудон (1809–1865), Карл Маркс (1818–1883), кожен – творець своєї версії соціалізму. В епоху, яка настала після століття Просвітництва, усі шукали *aurea mediocritas*, золоту середину: в багатстві, зрості, вазі і т. д. Це прагнення часом примушує приймати бажане за дійсне, воно багато в чому навіяне пошуками гармонії та ... платонізмом" [2, с. 384].

Що ж пропонує Талєб замість розкритикованого ним підходу? Він стверджує, що сучасний світ, будучи Крайнестаном, цілком залежить від украй рідкісних подій. Йому знадобилося 528 сторінок тексту, щоб навести відому думку таких авторитетних учених, як Дж. Б'юкенен, Ф. Болл, П. Ормерод, про те, що "світ соціальних наук **наповнений** (виділено нами. – *В.М., І.А.*) степеневими законами" [2, с. 422], з якою він повністю згоден. Талєб стверджує, що "між "гаусіаною" і степеневими законами існує така сама якісна відмінність, як між газом і водою" [2, с. 422]. Звідси впливає тривіальний висновок: щоб уникнути помилок при вивченні та використанні випадковостей, пов'язаних з рідкісними подіями, слід застосовувати інструментарій, заснований на використанні степеневого закону розподілу ймовірностей.

На жаль, про те, як застосовувати цей інструментарій на практиці, у праці немає жодного слова. Автор наводить свій засіб і свою стратегію боротьби з "Чорним лебедем", які ми розглянемо пізніше. Нині ж зазначимо, що в них немає не тільки методики використання степеневого закону розподілу ймовірностей, а й навіть згадки про неї.

Як зазначає автор, "саме по собі усвідомлення, що ми живемо в середовищі, де панують такі закони, дає нам небагато. Чому? Тому що в реальному житті доведеться робити обчислення складніші, ніж ті, що пропонуються Гаусом. Тільки "гаусова крива" досить легко відкриває свої властивості. Мій метод – це, швидше, певний погляд на світ у цілому, а не якийсь точне рішення" [2, с. 372]. Як бачимо, крім агресивної критики, яка заперечує нормальний закон розподілу ймовірностей і називає його "Визначним Інтелектуальним Обманом", у праці відсутні пропозиції щодо використання степеневого закону розподілу ймовірностей.

Виникає природне запитання: чи є справедливою ця критика?

Як відомо, в реальному житті учені стикаються з необхідністю вимірювати багато речей, які мають типовий розмір або масштаб – типове значення, навколо якого групуються результати окремих вимірювань. Як правило, йдеться про випадкові величини, на чисельні значення яких впливає велика кількість чинників, і жодний з них не має переважаючого впливу. Для вивчення і характеристики таких величин з успіхом використовується нормальний закон розподілу ймовірностей (розподіл Гауса).

Водночас існують величини, які не групуються навколо якогось типового значення, а варіюються у великому, іноді величезному діапазоні, який охоплює багато порядків. Для їх вивчення використовуються степеневі розподіли. Як зазначає Р. Уфимцев, степеневі розподіли спостерігаються в надзвичайно широкому спектрі феноменів [5]. Ці закони часто зустрічаються у фізиці, біології, науках про Землю і космос, в економіці та фінансах, інформатиці, демографії та інших соціальних науках. Наприклад, степеневим законам відповідають розподіли розмірів міст, сили землетрусів, спалахів на Сонці, кратерів на місяці, масштабів військових конфліктів, багатства людей тощо. Ось уже понад століття походження степеневих законів є темою для гострих дебатів у науковому співтоваристві.

У світлі сказаного можна зрозуміти прихильність автора до степеневих законів. Водночас, як бачимо, кожний з інструментів має свою сферу ефективного застосування. Те, що хтось використовує розподіл Гауса не за призначенням (там, де він не застосовується) і робить висновки, які позбавлені сенсу, не є звинуваченням цього інструменту, і не можна називати його “Визначним Інтелектуальним Обманом”. Це проблема не інструменту, а того, хто його застосовує, саме з такою некомпетентністю і потрібно боротися. Тут, на нашу думку, доречно звернути увагу на висловлювання самого Н. Талеба, винесене як епіграф до даної статті.

Тепер звернемося до характеру викладу матеріалу та його аргументації, яка, як ми вважаємо, є не завжди переконливою, а іноді й суперечливою.

Перша суперечність, на наш погляд, міститься у твердженні: “Я розвиваю одну засадничу думку; я не переживаю і не перепаковую чужі ідеї. Жанр есе припускає імпульсивну медитацію, а не науковий підхід. <...> Ця книга побудована відповідно до простої логіки: чистий літературний (з точки зору теми і способу викладу) початок, поступово модифікуючись, приходять до суворо наукового (з точки зору теми, але не способу викладу) фіналу” [2, с. 23, 26].

Отже, крім введення самого поняття “Чорний лебідь” і критики підходу Гауса, Талеб пропонує свої засоби і стратегію боротьби з “Чорним лебедем”, яку називає “стратегією штанги”: “Цю стратегію я використав, будучи трейдером, а суть її така. Ви розумієте, що помилки прогнозування можуть вам дорого коштувати і що методи оцінювання ризиків є недосконалими, отже, вам потрібна стратегія або гранично консервативна, або гранично зухвала, а не щось середнє. Не варто вкладати кошти в проекти “із середнім рівнем ризику” (звідки вам знати, що він середній, повірити “експертній” тусовці?). Краще вкладіть 85–90% капіталу в максимально безпечні цінні папери, скажімо, в казначейські векселі, адже це фінансові векселі уряду – стабільнішого за них нічого не буває. А 10–15% вкладіть у щось по-справжньому ризиковане, переважно у венчурне підприємство *. За такого розкладу ви перестанете залежати від помилок провісників ризиків; ніякий “Чорний лебідь” вам не страшний” [2, с. 332].

В економічній теорії та практиці такий підхід має цілком сталу назву – диверсифікація. Він широко використовується як метод попередження або зниження несприятливих наслідків настання ризикових подій.

Щодо пропонованих засобів боротьби можна міркувати за такими висловлюваннями Талеба, частина з яких є тривіальними, а інші дискусійними.

1. Мій засіб боротьби з “Чорним лебедем” – вміння нешаблонно мислити. Воно не просто допомагає уникнути долі невдахи, але й підказує, як слід діяти, – не як думати, але як перетворити знання на дію і зрозуміти, чого наше знання варте [2, с. 458].

2. Учені і бізнесмени повинні якомога більше імпровізувати, намагаючись не втратити шансу. Я не згоден з послідовниками Маркса та Адама Сміта: вільний ринок працює тому, що він дозволяє людині “впіяти удачу” на шляху азартних проб і помилок, а не отримати її в нагороду за старанність і майстерність. Тобто моя вам порада: експериментуйте по максимуму, намагаючись упіймати якомога більше “Чорних лебедів” [2, с. 14–15].

* Тільки вже постарайтеся зробити якомога більше таких “мікроекладень”; не йдіть на повіді в одного-єдиного “Чорного лебеда”, який сподобався вам. Чим більше дрібних вкладень, тим вищими є шанси на виграш.

3. Щоб підприємство функціонувало, підприємець повинен заплющувати очі на закони ймовірності або надихатися вірою у свого, щасливого, "Чорного лебедя" [2, с. 160].

4. Урешті-решт, це тривіальне правило ухвалення рішень: зухвалість, коли є перспектива спіймати щасливого "Чорного лебедя" (і невдача мало що значить), і надзвичайна обережність, коли є загроза натрапити на поганого "Чорного лебедя" [2, с. 460].

5. Оскільки "Чорні лебеді" непередбачувані, нам слід пристосуватися до їх існування (замість того, щоб наївно намагатись їх передбачити). Ми можемо досягти багато чого, якщо зосередимось на антизнанні, тобто на тому, що ми не знаємо. Крім усього іншого, можна налаштуватися на ловлю щасливих "Чорних лебедів" (тих, що дають позитивний ефект), за можливості йдучи їм назустріч [2, с. 14].

Деякі з цих "засобів" нам уже зустрічалися при розгляді фанкі-бізнесу: "вміння нешаблонно мислити", "більше імпровізувати", "заплющувати очі на закони ймовірності", "вірити в щасливий випадок", "упіймати удачу", "переможець забирає все" і т. п. Рекомендації про те, як реалізувати ці засоби для того, щоб мінімізувати небажані наслідки зустрічі з "Чорними лебедями", у праці відсутні. Крім того, у ній зустрічаються логічні суперечності, які, на нашу думку, є наслідком недостатнього обґрунтування пропонованих автором ідей, підходів і висновків.

Розглянемо таке посилання Талеба: «Усупереч твердженням суспільство-знавців, **майже всі** (виділено нами. — *В.М., І.А.*) важливі відкриття і технічні винаходи не були результатом стратегічного планування — вони були **завжди** (виділено нами. — *В.М., І.А.*) лише "Чорними лебедями"» [2, с. 15]. Якщо **майже всі**, то не всі, а якщо деякі з них були результатом стратегічного планування, значить, за визначенням, вони не були "Чорними лебедями". Отже, висновок про те, що вони **завжди** були "Чорними лебедями", неправильний.

Ще раз про "майже": "**Майже все** (виділено нами. — *В.М., І.А.*) у суспільному житті впливає з рідкісних, але пов'язаних між собою потрясінь і стрибків, а при цьому **майже всі** (виділено нами. — *В.М., І.А.*) соціологи займаються дослідженням "норми", ґрунтуючи свої висновки на кривих нормального розподілу, які мало про що говорять" [2, с. 20].

Часте використання автором при обґрунтуванні своїх ідей і висновків слова "майже" призводить до суперечності з його ж початковою передумовою, покладеною в основу його праці про те, що "одне-єдине спостереження може перекреслити аксіому, виведену протягом декількох тисячоліть" [2, с. 9].

Ось ще одне логічне посилання, пов'язане із словом "майже": "Вплив несподіванок на плани є **одностороннім** (виділено нами. — *В.М., І.А.*). Погляньте на звіти будівельників, учених, підрядників. Несподіванки **майже завжди** (виділено нами. — *В.М., І.А.*) підштовхують в одному напрямі — витрати зростають, строки розтягуються" [2, с. 20]. Але якщо він односторонній, тоді не майже завжди, а завжди.

І ще раз про іронію автора з приводу ставлення до статистики Р. Познера. Талеб стверджує, що він, як і багато інших, свято вірить, що статистика — наука, а не обман [2, с. 382]. А як бути з одним з інструментів статистики — степеневим розподілом імовірностей, прибічником якого є автор?

А також ще раз про стратегію "штанги", за допомогою якої авторові вдається уникнути великих втрат від зустрічі з "Чорними лебедями". За визначенням Талеба, "стратегія "штанги" — метод, що полягає в поєднанні оборонного та вкрай

авантюрного підходів. Основна частина активів повинна ізолюватися від усіх зон невизначеності, а їх мала частка – йти на ризиковану гру” [2, с. 472]. Залишилось авторові пояснити, як ізолюватися “від усіх зон невизначеності” в умовах існування проповідуваних ним рідкісних, несподіваних, надзвичайних подій, які неможливо передбачити і які виключають наявність таких зон.

Тепер щодо прикладів появи “Чорних лебедів”. Одне казино “витратило сотні мільйонів доларів на розробку теорії ігор і високотехнологічні системи контролю, а головних збитків зазнало”: через викрадення дочки власника казино з метою викупу та ухилення від сплати податків; з вини співробітника казино, який, з незрозумілих причин, роками не відправляв певну форму до податкової інспекції [2, с. 218]. Важко собі уявити, що таких ситуацій не можна передбачити, тобто, що вони є “Чорними лебедями”. Невже не можна було передбачити, що можливим є викрадення з метою викупу, і найняти високопрофесійну охорону. І вже зовсім фантастичною виглядає відсутність у казино контролю за проходженням форм бухгалтерської звітності та сплати податків.

Дискусійним, на нашу думку, є ставлення Талеба до інформації та її використання у процесі ухвалення рішень: “Чим більше інформації ви даєте людині, тим більше гіпотез виникатиме у неї у ході і тим гірше виявиться результат” [2, с. 239]. Він вважає, що “вкрай складно робити узагальнення на підставі наявної інформації, навчатися на досвіді, на відомому і баченому” [2, с. 97]. Водночас Талеб стверджує, що “деякі рідкісні та значущі події можуть передбачатись, особливо тими, хто до них готовий і має інструментарій, який допомагає їх зрозуміти (замість того, щоб слухати статистів, економістів і шарлатанів гаусіанського розливу). Це – Біля-Чорні лебеді. Вони певною мірою є науково контрольованими – **інформація про їх періодичність може згладити ефект сюрпризу** (виділено нами. – *В.М., І.А.*); ці явища є рідкісними, але очікуваними” [2, с. 79].

Подібні приклади “обгрунтування” запропонованих ідей, підходів і висновків, а також пов’язаних з цим невідповідностей і суперечностей можна було б продовжити. Зупинимось лише на деяких висловлюваннях у книзі про застосування математичних методів в економічній теорії та практиці. Талеб вважає, що математика цілком марна в гуманітарній сфері, як “чиста”, так і “прикладна”, “**в усіх** (виділено нами. – *В.М., І.А.*) гуманітарних сферах інтелектуальне обдурювання одягають у математичний одяг” [2, с. 11], а “моделі Шарпа і Марковича працюють як зілля знахарів, яке продається через Інтернет” [2, с. 437].

Розглядаючи оптимізацію, він стверджує, що вона – «це знаходження математично оптимальної стратегії для економічного агента. Наприклад, як “оптимальна” сума для вкладу в акції. У цьому методі повно складної математики, тому ученим без математичної підготовки вхід заборонений... Я не перший говорю, що ця оптимізація відкинула назад соціальні науки: з галузі знань, що розвивається, для розумних і мислячих людей вони перетворилися на пародію на “точну науку”» [2, с. 301]. Отже, він вважає, що з математичною підготовкою математику можна використати при визначенні, наприклад, “оптимальної” суми для вкладання в акції, і при цьому “кидає камінь” на адресу всіх представників соціальних наук, які, на його думку, не є розумними і мислячими людьми.

Суперечність міститься у практичному досвіді Талеба, який за всієї своєї критики математичних методів в економіці заробляв собі на життя, використовуючи ці методи: “Річ у тому, що я рано почав заробляти на життя за допомогою “фінансо-

вої інженерії". Я став одночасно квант-інженером і трейдером. Квант-інженер — це учений-технолог, який застосовує математичні моделі невизначеності до фінансових (чи соціально-економічних) даних і складних фінансових інструментів. <...> Я спеціалізувався на складних фінансових інструментах під назвою "деривативи", які вимагають серйозного знання математики, хибне управління якими відгукнеться найтяжчими наслідками" [2, с. 54, 55]. Коментарі, як то кажуть, зайві.

Висновки

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що в разі стратегії "Блакитного океану" та фанкі-бізнесу віднесення цієї праці до наукової теорії, на нашу думку, є щонайменше дискусійним. Тут доречно також згадати слова оратора та учителя красномовства Ісократ (436–338 рр. до н. е.): "Якщо не можна не говорити про те, що раніше сказали інші, то слід спробувати сказати це краще" [6]. Проте спроба доступно пояснити іншим те, що той чи інший автор придбав завдяки своєму досвіду і знанням, отриманим від інших людей, не завжди може бути коректною з наукової точки зору. Сьогодні з'являється дуже багато подібних праць у світлі тієї тенденції, про яку сказав колись дослідник проблем інформаційного суспільства Ж. Бодрійяр: "Інформації стає дедалі більше, а сенсу дедалі менше" [7]. Попри те, що подібний виклад думок часто суперечить багатьом базовим науковим постулатам, популярність книг, покликаних краще донести суть змін в економіці та бізнесі й представити інструменти ефективної поведінки, постійно зростає. На наш погляд, така ситуація несе в собі певну небезпеку для розвитку науки та економічної освіти. Серед чинників, які можуть сприяти проникненню інформації з бестселерів до сфери економіки і бізнесу, в наукові дослідження та навчальний процес, можна назвати: стрімке зростання кількості інформації та її поширення через інформаційні технології й мережі; посилення тенденції розвитку електронного і змішаного навчання; необхідність самостійної освіти протягом усього життя; стирання меж у галузі соціальних і поведінкових наук та ін. Без базової теоретико-методологічної підготовки читачів подібні твори можуть стати тим самим "Чорним лебедем", який вимагає від наукового співтовариства певних заходів, серед яких: роз'яснення нових західних концепцій розвитку економічних суб'єктів, виявлення суперечностей в їх викладі та аналіз доцільності застосування у практиці вітчизняного бізнесу.

Виникає природне запитання: в чому ж причина успіху таких праць, які перекладено багатьма мовами і продано великими накладками? Оскільки значна частина схвальних відгуків на книгу Н. Талеба йде від видавців його творів та інформаційних партнерів семінарів, які він проводить, схилиємося до думки, що відповідь дає сам Талеб, посилаючись на О. де Бальзака: "Успіх, за його цинічними спостереженнями, — це результат або хитрощів та організованого покровителями галасу, або випадкового сплеску інтересу, викликаного зовсім не достоїнствами твору" [2, с. 181].

Список використаної літератури

1. Гранатуров В.М., Кораблинова И.А. Современные концепции развития компаний: pro et contra // Вісник Хмельницького національного університету, 2016. — Т 2. — № 4. — С. 67–75.
2. Талеб Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости ; [пер. с англ.] ; [под редакцией М. Тюнькиной]. — М. : КоЛибри, 2010. — 528 с.

3. Нассим Талеб в Киеве [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/BlackSwanKiev/>.
4. Харди Г.Г. Апология математики ; [пер. с англ. Ю.А. Данилова]. – Ижевск : НИЦ “Регулярная и хаотическая динамика”, 2000. – 104 с.
5. Уфимцев Р. Степенные законы, распределения Парето и закон Зипфа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cognitivist.ru/er/kernel/power_laws_1.xml.
6. Колесник А.А. Мудрость веков. 1000 самых важных мыслей в истории человечества. – М. : Эксмо, 2013. – 336 с.
7. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция ; [пер. с фр. О.А. Печенкина]. – Тула : Тульский полиграфист, 2013. – 204 с.

References

1. Granaturov V.M., Korablinova I.A. *Sovremennye kontseptsii razvitiya kompanii: pro et contra* [The modern concept of development of the company: pro et contra]. *Visnyk Khmel'nyts'kogo natsional'nogo universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 2016, Vol. 2, № 4, pp. 67–75 [in Russian].
2. Taleb N.N. *Chernyi Lebed'. Pod Znakom Nepredskazuemosti* [The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable]. М. Tyun'kina (Ed.). Moskow, KoLibri, 2010 [in Russian].
3. *Nassim Taleb v Kieve* [Nassim Taleb in Kiev], available at: <https://www.facebook.com/BlackSwanKiev/> [in Russian].
4. Hardy G.H. *Apologiya Matematiki* [A Mathematician's Apology]. Izhevsk, SPC “The Regular and Chaotic Dynamics”, 2000 [in Russian].
5. Ufimtsev R. *Stepennyye zakony, raspredeleniya Pareto i zakon Zipfa* [Power laws, Pareto distributions and Zipf's Law], available at: http://www.cognitivist.ru/er/kernel/power_laws_1.xml [in Russian].
6. Kolesnik A.A. *Mudrost' Vekov. 1000 Samykh Vazhnykh Myslei v Istorii Chelovechestva* [Wisdom of the Ages. 1000 of the Most Important Ideas in the History of Mankind]. Moskow, Eksmo, 2013 [in Russian].
7. Baudrillard J. *Simulyakry i Simulyatsiya* [Simulacres et Simulation]. Tula, Tul'skii poligrafist, 2013 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29 листопада 2016 р.
